

O‘QUVCHILARDA INSONPARVARLIK FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH TARBIYANING MUHIM OMILI

Talabova Dilrabo Tolibovna

Farg‘ona viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi “Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta‘lim metodikalari” kafedrasida o‘qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida insonparvarlik his-tuyg‘ularini shakllantirish orqali insonparvarlik tayanch fazilatlarini tarkib toptirish hamda vatanga sadoqatli burch va mas‘uliyatga ega, insoniy fazilatlar sohibi bo‘lgan, ma‘naviy-axloqiy his-tuyg‘ulari barqaror shakllangan yoshlarni tarbiyalash kabi tushunchalar bo‘shlang‘ich ta‘lim jarayonidagi dolzarb masalalardan ekanligi haqida yozilgan

Kalit so‘zlar: Insonparvarlik, boshlang‘ich sinf, ta‘lim, vatanparvarlik, tarbiya, mas‘uliyat

ЧЕЛОВЕЧНОСТЬ У УЧАЩИХСЯ ФОРМИРОВАНИЕ ХАРАКТЕРА – ВАЖНЫЙ ФАКТОР ВОСПИТАНИЯ

Талабова Дилрабо Толибовна

Преподаватель кафедры «Методика дошкольного, начального и специального образования» Ферганского областного национального центра подготовки педагогов по новым методикам

Аннотация: Данная статья направлена на развитие основных гуманистических качеств путем формирования у учащихся начальных классов гуманистических чувств, а также долга и ответственности верности Родине, обладания человеческими качествами, устойчивыми духовно-нравственными чувствами – одна из актуальных проблем в процессе среднего образования

Ключевые слова: Человечность, начальная школа, образование, патриотизм, воспитание, ответственность

HUMANITY IN STUDENTS CHARACTER FORMATION IS AN IMPORTANT FACTOR OF EDUCATION

Talabova Dilrabo Tolibovna

Teacher of the «Preschool, primary and special education methods» department of the Fergana Region National Center for Training Pedagogues in New Methods

Annotation: This article aims to develop basic humanistic qualities by forming humanitarian feelings in elementary school students, and has a duty and responsibility of loyalty to the motherland, possessing human qualities, and stable spiritual and moral feelings. It is written that concepts such as education of young people are among the actual issues in the process of secondary education

Key words: Humanity, elementary school, education, patriotism, upbringing, responsibility.

Mustaqillik yillarida O‘zbekiston ta‘lim tizimini erkinlashtirish ustuvor yo‘nalish sifatida e‘tirof etildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2019-yil 29-apreldagi «O‘zbekiston Respublikasi xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida» gi PF-5712-son Farmonida» Xalq ta‘limini tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, islohotlar jarayonini

izchillik bilan davom ettirish va mantiqiy yakunga yetkazish muammolarining asosiy yechimini ta'lim tizimini erkinlashtirish ekanligi e'tirof etildi va ushbu jarayonda pedagog xodimlarga quyidagi talablar qo'yildi:

- zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish;

- uzluksiz ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatdan yangilash, shuningdek professional kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

- o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tadbiiq etish; xalq ta'limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish;

- pedagogning o'z sohasida kompetentli, ya'ni o'z ishining ustasi bo'lishi, o'z sohasini sirlarini har tomonlama chuquq bilishi zarurligi.

Ko'rinib turibdiki, ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan dolzarb vazifalarni amalga oshirishda pedagoglarda ijtimoiy sohada olib borilayotgan islohotlar jarayonida faol ishtirok etishlari, ta'limdagi islohotlarga nisbatan daxldorlik hissini anglagan holda o'z pedagogik faoliyatiga yondashish zarur ekanligini ko'rsatmoqda. Bu esa har bir ta'lim jarayonini tashkilotchisida jamiyatdagi yangicha qarash-ob'ektiv dunyoni yaxlit idrok etadigan, o'zligini anglab yetgan, insoniy qadr-qimmatini ulug'laydigan yosh avlodni tarbiyalash davlatimiz taraqqiyoti va ravnaqining bosh mezoni sanalmoqda.

Ushbu jarayonda umum ta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya jarayonini insonparvarlashtirishdan boshlash va bunda boshlang'ich sinf o'qituvchisining o'quvchiga bo'lgan munosabatlarini insonparvarlashtirishga nisbatan qo'yiladigan talablar, ta'limni tubdan demokratlashtirish, uzluksiz ta'lim g'oyasi, ya'ni «ta'lim butun umr davomida» g'oyasi bu nafaqat mutaxassislarni tayyorlash vositasi, balki jamiyatga ongli, insonlarni yetkazib berish hamdir.

Ta'limni globallashtirish erishish, ta'limni axborotlashtirish bu esa zamonaviy boshlang'ich sinf o'qituvchisi kompetentsiyasiga ega bo'lgan boshlang'ich sinf o'qituvchilarini boshlang'ich sinf faoliyat ko'rsatishini talab etadi.

Xalq ta'limi tizimi xodimlari oldiga qo'yilayotgan bunday talablarni amalga oshirishda pedagog o'qituvchining pedagogik mahorati, uning tarbiya jarayoniga yangicha tizimli yondashuvi, o'quvchida tayanch fazilatlarni kafolatli shakllantirishda ta'lim muassasidagi ta'lim va tarbiya jarayonining imkoniyatlaridan to'la foydalanishning nazariy, amaliy, uslubiy jihatlari tayyor bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayonda ta'lim muassasida yaratilayotgan sharoitlar bilan bir qatorda ta'lim jarayonini insonparvarlashtirishdagi quyidagi talablar asosiy o'rinda turadi:

- ta'limni tubdan demokratlashtirish;

- uzluksiz ta'lim g'oyasi, ya'ni «ta'lim butun umr davomida» g'oyasi. Bu nafaqat mutaxassislarni tayyorlash vositasi, balki jamiyatga ongli, insonlarni etkazib berish hamdir;

- ta'limni globallashtirish erishish;

Ta'limni axborotlashtirish (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018- yil 5-sentyabrdagi PK-3931-son «Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida» gi qaror. Qonun hujjatlari to'plami, 2018) bilan bir qatorda ta'lim islohotlari jarayonidagi yaratilgan barcha imkoniyatlardan foydalanib, taraqqiyotning yangi bosqichi talablaridan kelib chiqib, yoshlarda tayanch fazilatlarni tadbiiy rivojlantirishini ta'minlay oladigan, insonparvarlik,

vatanparvarlik, do'stlik, jamoatparvarlik kabi axloqiy tushunchalarni yoshlarning xulq-atvorida namoyon bo'lishi va ustuvorlik kasb etishiga ham nazariy ham amaliy tayyorgarlikka ega pedagoglarni faoliyat ko'rsatishini talab etadi.

Boshlang'ich sinfdagi ta'lim-tarbiya jarayoni yaxlit jarayon bo'lib, uni uyg'un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina ruhat va jismonan sog'lom, Vatanga sadoqatli burch va mas'uliyatga ega, insoniy fazilatlar sohibi bo'lgan, ma'naviy-axloqiy his-tuyg'ulari barqaror shakllangan yoshlarni tarbiyalash imkonini beradi. Buning uchun esa boshlang'ich sinf o'quvchilari ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning ilmiy asoslangan indikatorlarini ishlab chiqish, boshlang'ich sinf o'quvchilar rejasiga kiritilgan «tarbiya» fani orqali o'quvchilarda ma'naviy-tarbiya indikatorlari va kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi bilim, malaka, ko'nikmalar ta'lim mazmuniga singdirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi.

O'quvchi shaxsida inosparvarlik his-tuyg'ularini shakllantirish orqali insonparvarlik tayanch fazilatlarini tarkib toptirishda pedagogika nazariyasining asosiy tushunchalaridan «ta'limni insoniylashtirish» «ta'limni insonparvarlashtirish», «ta'lim-tarbiya jarayonga insonpar yondashuv», «hamkorik pedagogikasi» kabi tushunchalar nazariy asos hisoblanadi. Ta'limni insoniylashtirish- ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsining ustuvor o'rin tutishi, uning shaxsi, xohish istak va qiziqishlarini hurmat qilish, qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil hayotda o'z o'rnini topib olishi uchun sharoit yaratish.

Ta'limni insonparvarlashtirish- bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro hurmatga asoslangan munosabatlari, har bir insonning huquqlarini hurmat qilish, uning salomatligini saqlash va mustakamlash, shaxsiy muvaffaqiyatga erishish hissi, shaxsiy salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim-tarbiya jarayonidir. Ta'lim-tarbiya jarayoniga «insonparvarlik yondashuvi insonning ongli tajribasi, uning yuksak qadriyatlarini ongli o'rganishga yo'naltirilgan. Shaxsning qiziqishlari, his-tuyg'ulari, kayfiyati, xarakteri, moyilliklarini hisobga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish mazkur yondashuvning asosini tashkil etadi»

Xamkorlik pedagogikasi- insonparvar tarixiy g'oyalar asosida milliy pedagogikaning asosiy yo'nalishi, uning asosiy qoidalari quyidagilardan iborat: hamkorik munosabati, tarbiyalanuvchilar bilan birgalikdagi faoliyat, majburlashsiz o'rgatish, erkin tanlov, yirik bloklarda o'qitish, o'z- o'zini tahlil qilish, o'z-o'zini baholash, shaxsiy yondashuv.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida insonparvarlik his-tuyg'ularini shakllantirish orqali ularda insonparvarlik fazilatlarini rivojlantirishda har bir o'quvchida shaxsiy qadr-qimmat tuyg'usini vujudga keltirish, o'z kuchi va qobiliyatiga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, o'quvchilik ijtimoiy maqomiga mas'uliyat bilan yondashuvi muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu jarayonda o'quvchi sinfdoshlariga xayrixox bo'lib, ta'lim jarayonidagi o'quv topshiriqlarini puxta o'zlashtirishga, sidqidildan aqliy mehnat qilish orqali har bir o'quvchining o'qishdagi muvaffaqiyati sinf jamoasining muvaffaqiyatiga olib kelishini tushunib etishga zamin yaratadi. Bu esa o'quvchilarda ta'lim jarayonida hamfikir bo'lish, qo'yilgan vazifa yechimini topishda birgalikda qayg'urish, vazifa yechimini maqsadga muvofiq birgalikda ijod qilish malakasini topganidan xuzurlanish, shakllantirishga imkon beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy xis-tuyg'ularni shakllantirishning shartlaridan biri ularda axloqi ong, tushuncha va tasavvurni shakllantirishdir. Maktabning 1-sinfiga kelgan o'quvchida ijobiy va salbiy xulq-atvor xaqida tushunchalari shakllangan bo'ladi. O'quvchilarda o'rtoqlik do'stlik, o'zaro yordam

berish, o'rtog'ining quvonchi yoki qayg'usiga sherik bo'lish, o'zaro yordam kabi xislatlar ko'rinishlari namoyon bo'la boshlaydi. Bu esa o'quvchilarni sinf jamoasiga intilishining bir belgisi xisoblanadi. Ijtimoiy rivojlanishining barcha jabxalaridagi insonparvarlashuv jarayoni ma'naviy qadriyatlar va asrlar mobaynida tarkib topgan boy xalq milliy an'alarini yangicha tushunishni taqozo qiladi. Ulardan talim-tarbiya sohasida samarali foydalanish pedagogika fani nazariyasi va amaliyoti oldiga tarbiyaviy ishlar mazmuni, shakl va metodlarini yangilash muammosini qo'ymoqda. Binobarin, Uzbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining «Uzluksiz tarbiya kontsepsiyasi» ning IV bob 39 bandi nazarda tutiladi: IV bob 39 bandda boshlangich sinflarda inobatga olinishi lozim bo'lgan jixatlar sifatida quyidagilar nazarda tutiladi:

-»Tarbiya» fani orqali o'quvchilarda ma'naviy tarbiya indikatorlari va kompetentsiyalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi bilim, ko'niqma va malakalarni ta'lim mazmuniga singdirish:

-o'quv fanlari doirasidagi ma'naviy tarbiya indikatorlarini amaliyotga joriy etish, ularni amaliyotda qo'llay olish imkonini beruvchi amaliy mashq va topshiriqlar bilan boyitish (ma'naviy-axloqiy kompetentsiyalar):

-muvaffaqiyatga erishishga intilish motivining shaxs ustuvor xususiyati sifatida mustaxkamlash:

-bolaning o'z xulq va faoliyatini ongli nazorat qilishni kuchaytirish:

-o'zining va atrofdagilarning xulqi, xatti-xaraqatlariga munosabat bildirish, mehnatsevarlikka o'rgatish:

-kattalar va tengdoshlari bilan xamkorlik qilishga ijtimoiy motivarning paydo bo'lishi:

-bilimlarning kengayishi, chuqurlashuvi, ma'naviy-axloqiy ko'nikma va malakalarning rivojlanishi:

-o'z xalqining va boshqa xalqlarning an'analari, qadriyatlariga qiziqishning namoyon bo'lishi:

-ijtimoiylashuv jarayonida talab etiladigan yoshiga mos shaxsiy fazilatlarni shakllantirish:

-muvaffaqiyatga erishish motivlarini kuchaytirish:

-o'z-o'zini baholashga o'rgatish: faoliyatda o'zini ko'rsatishga intilishni rag'batlantirish:

-tengdoshlari bilan matnaviy-aloqiy munosabatlar tajribasini boyitish:

-moddiy va umuminosoniy qadriyatlari urgatish:

1-sinfga kelgan bola uchun uning shaxsiy yutuqlari- o'qishda, tadbirlardagi faolligi, bolalar orasidagi nufuzi va obrusi qatta ahamiyat kasb etadi.

Psixolog olim V.Karimovanning fikricha «aynan bu davr axloqiy me'yorlarning ma'nosini tushunish, axloqiy qadriyatlarni uzlashtirish va ma'naviy tassavvurlarning shakllanishi uchun o'ta sezgir va qulay xisoblanadi». Shuning uchun xam boshlangich sinflarda bolaning ma'naviy axloqiy tarbiyasi uchun yaratilgan shart-sharoit o'zining sezilarli samarasini beradi.

Boshlangich sinf o'quvchilarining bir maqsad asosida sinf jamoasiga birlashib bir makon va zamonda ekanliklarini, talim jarayonida fanlardan yangi bilimlarni birgalikda o'zlashtirishlari, bir-birlariga xayrihoh bo'lib o'zaro yordam berishlari, qiziqishlarining umumiyliги o'quvchilarni bir-birlariga yaqinlashtiradi. Talim jarayonida uchraydigan muammolar, uni yechish uchun birgalikda xaraqat qilish natijasida muvaffiqiyatdan quvonish, muvaffiqiyatsizliqdan bir-birini tushunish, o'zaro yordam berishga tayyor turishi boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiyalanganlik darajasigabog'liq. Xis-tuyg'uga boy o'quvchi atrofidagi ijtimoiy voqea-xodisalarga

qiziqib, uni faollik bilan qabul qiladi, unda atrofidaqilar haqida qayg'urish istagi paydo buladi. Boshlang'ich sinf o'quvchisi ruxiyatiga xos bo'lgan tevarak-atrofdan jo'shqin tasirlanish xususiyati, shuningdek atrofidaqilar bilan doimiy munosabatda bo'lib turish extiyoji ularda sinfdoshlar va kattalarga nisbatan sezgir, e'tiborli bo'lishni tarbiyalashda foydalanish zarur. Boshlang'ich sinf o'quvchisida insoniy xis-tuyg'ularni tarbiyalashda dastlab o'zgarlar kechinmasini xis etish, yutuqlardan qvononish, muvaffiqiyatsizlida xamdard bo'lish layoqatini shakllantirib borish mumkin. Xamfikir bo'lish- o'zgarlar fikrini tushunish, xis-tuyg'usiga sherik bo'lish demakdir. Xamdard bo'la olish layoqati ijtimoiy mavjudot sifatida insonga xos bo'lgan tuyg'u xisoblanadi. Bu xususiyat insondagi shaxsiy xudbinlikni ma'lum darajada chegaralashi, o'zini boshqa odam o'rniga qo'yish imkonini beradi.

1-sinf o'quvchisi xayotidagi o'zgarishlar, yangi shart-sharoit, maktabning jo'shqin xayoti, yangi tengdoshlar bilan muloqot, maktabga kelgan dastlabki kunlardagi jo'shqin xayot tarzi o'quvchida qiziqish uyg'otadi, ushbu voqea-xodisalarni jo'shqin qabul qilish orqali ushbu xolatni tengdoshlari bilan birga qabul qiladi, ichki kechirmalarni boshidan o'tkazadi. Bolalarga xos bo'lgan tevarak-atrofdan jo'shqin ta'sirlanish xususiyati, shuningdek, atrofidaqilar bilan doimiy muloqotda bo'lib turish extiyoji ularda kattalarga, tengdoshlarga nisbatan sezgir, e'tiborli bo'lishni tarbiyalashda foydalanish maqsadga muvofiq. Bu o'rinda 1-sinf o'quvchisining o'quvchilarga ochiq yuz bilan samimiy, do'stona munosabati, o'quvchilarning xar biriga e'tiborli bo'lishi, ularga yordam berishga tayyor turganligini o'quvchilar tomonidan xis etilishi, o'qituvchiga nisbatan xayrixox bo'lishi, unga ishonish, uning so'zlariga itoat qilish orqali unda «onalik funktsiyasi» ning qirralarini xis etishi muxim xisoblanadi. Bunday xolatda o'qituvchining vazifasi shu laxzani qo'ldan boy bermaslik, uni qo'llab-quvvatlash va rivojlanishga sharoit yaratishdan iborat.

Boshlang'ich sinf o'quvchisida insoniy xis-tuyg'ularni tarbiyalash shartlaridan eng muximi boshlang'ich sinfda ijobiy xis-tuyg'ular muxitini yaratish xisoblanadi. Maktabning pedagoq jamoasi, xodimlar o'rtasidagi o'zaro xurmat, samimiylik, o'qituvchining bolalarga va ularni ota-onalariga xurmat bilan qarashlari, ayniqsa o'qituvchining o'quvchilarga bo'lgan munosabatidagi demokratik uslub insoniylikni tarbiyalashning sharti xisoblanadi.

Bu esa o'qituvchidan o'quvchilar bilan ishlashda ular bilan yonma-yon xam emas, birgalashib xam emas, balki hamohang xarakat qilishni talab etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida insoniylik sifatlarini rivojlantirishning shartlaridan yana biri o'quvchilar xayotida, ijtimoiy xayotda sodir bo'layotgan har voqea-xodisalardan o'rinli, maqsadli foydalanish xisoblanadi. Masalan, 2020 yilning yozida ommaviy axborot vositalari orqali sardoba suv omborining ochilib ketishi orqali odamlarning uylarini oqizib ketganligi haqidagi xabar va unga oid ko'rsatuvlar televidenie orqali qayta-qayta ko'rsatildi. Ushbu voqea xar bir O'zbekistonlikni qalbini larzaga soldi. O'zbekiston televideniyasi orqali xayriya jamg'armalari tashkil etilib sardobalikalarni yuborildi. Shunga o'xshash xayotiy dalillardan o'rinli foydalanish maqsadga muvofiq.

1-sinf o'quvchisidagi xayot talablari, yani axloqiy me'yorlarni bajarish yoki bajarmaslikka bog'liq ravishda muayyan kechirmalar yuzaga keladi. Bu davrda o'quvchi o'qituvchining talabini o'zlarining xatti- xarakatlariga tadbiq eta boshlaydi. Natijada o'qituvchining o'quvchi xatti xarakatlariga beradigan ijobiy baxosi natijasida o'z kuchiga ishonch xosil bo'ladi va bola sinf jamoasidagi o'z o'rniga ega bo'la boshlaydi. Bu esa o'quvchining kayfiyatini ko'tarinki ruxda bo'lishi, bilishga ishtiyotining ortishi, sinfdoshlari bilan o'zaro yordamga asoslangan munosabatni

shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. M.L.Lisinaning tadqiqotlarida ko'rsatilishicha emotsiya va xissiyotlar o'quvchining tengdoshlari va o'qituvchilar bilan bo'lgan muloqoti jarayonida shakllanadi.

Emotsiya va xissiyotlar o'quvchining faoliyatida kechadigan ijtimoiy psixologik vaziyatlar bilan bog'liq bo'lib, o'quvchida kuchli kechinmalarni uyg'otuvchi vaziyatlar yangiligi, g'ayrioddiylik bilan ajralib turadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi kattalarga nisbatan ko'p emotsional xolatlarni boshdan kechiradi. Buning sababi 1-sinf o'quvchisining xayot tajribasining kamligi tufayli aksariyat narsalar unga g'aroyib va yangi bo'lib quriniadi.

Vaziyatga ko'ra 1-sinf o'quvchisining xissiyot va emotsiyalari xam ijobiy (yaxshi kayfiyat, muloqotdan qoniqish, mexr ko'rsatish) xam salbiy (tushkun kayfiyat, muloqotdan ko'ngil to'lmasligi, jaxl, nafrat) bo'lishi mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim-tarbiyasini, tashkil etishda emotsiya va xissiyotlarning ontogenezidagi rivojlanish qonuniyatlarini, shart-sharoitlarini, yosh davrlari xususiyatini inobatga olish o'quvchining maktabda turli xayotiy vaziyatlarda optimistik munosabatda bo'lishga imkon beradi. Bu esa o'quvchida yuksak oliy xususiyatlarning maqsadga muvofiq rivojlantirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish Konseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli Farmoni.

Ibragimova X.I, Yo'ldoshev U.A, Bobomirzayev X. Pedagogik psixologiya-T.: O'zbekiston faylasuflar miliy jamiyati, 2007.-410b

Babanskiy Yu.K. Hozirgi zamon umumiy ta'lim maktabida o'qitish metodlari.,-t., «o'qituvchi», 2000 y